

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Тітаренко Любові Сергіївни
«Фітцвільямова вірджинальна книга
як жанрово-стильова антологія англійської клавірної музики
другої половини XVI – початку XVII століття»,

представлену до захисту
на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво

Впевнений поступ України до європейської інтеграції спричинив розширення дослідницького поля вітчизняного музикознавства у напрямку опанування унікальними явищами європейської культури в царині як сучасних мистецьких пошуків, так і музичної спадщини минулого, унікальних пам'яток художньої культури. До таких пам'яток можна віднести антологію англійської клавірної музики другої половини XVI – початку XVII ст. – Фітцвільямову вірджинальну книгу [далі – ФК], яка зберігається у музеї Фітцвільяма, відомого англійського колекціонера Річарда, XVII віконта Фітцвільяма Мерріонського (Кембрідж, Англія). Його величезну колекцію старовинних манускриптів, рукописів, книг та картин було, згідно його заповіту, передано у 1816 р. до Кембриджського університету.

Фітцвільямова вірджинальна книга є справжньою пам'яткою епохи Єлизавети I. У репертуарі ФК, який складається з 297 клавірних творів, серед яких 246 п'ес англійських вірджиналістів, знайшли відображення особливості тогочасного придворного та міського, повсякденного та свяtkового, релігійного життя, театрального мистецтва, важливі історичні події. Так, у репертуар збірки входять твори In Nomine, в яких основним наспівом є католицький хорал «Gloria Tibi Trinitas». Жанр In Nomine найбільшої популярності дістав саме в елизаветинську епоху, ставши певним символом цього періоду.

Друга половина XVI – початок XVII ст., тобто єлизаветинська епоха, – важливий період у становленні національної самосвідомості англійців. Н. Басовська, спеціаліст з історії Англії XIV – XVII ст., підкреслює важливу роль мистецтва у цьому процесі. «Музичне життя єлизаветинського Лондону характеризується різноманітністю, демократичною та культивуванням національних традицій. Демократичність англійського музичного життя другої половини XVI – початку XVII ст. проявляється у вільному співіснуванні та гнучкій взаємодії придворного та міського культурного просторів, що позначилося на стилі інструментальної, клавірної музики» (с.69 дис.) Одними з характерних рис культурного життя єлизаветинської Англії є дотримування традицій та повсюдне використання англійської мови. Відомо, що за два століття до того, у XIV ст., англійський двір був франкомовним, уся документація велась переважно французькою. Англійська мова асоціювалась із нешляхетними людьми та народними піснями. З популяризацією англійської мови серед шляхетних верств населення мелодії англійських народних пісень поступово входили у придворне музичне життя і у другій половині XVI ст. вже стали його невід'ємною частиною.

У репертуарі ФК містяться варіації на найбільш популярні англійські мелодії. Тут є мелодії старих англійських народних пісень, що були вже традиційними у той час. Також ФК містить варіації на мелодії єлизаветинських балад, присвячених відомим тогочасним особистостям (В. Бьорд «Привітання лорду Віллобі з нагоди повернення додому» / «Lord Willobies Welcome») або видатним історичним подіям (варіації Р. Фарнебі на мелодію балади «Ханскін» / «Hanskin», у якій ідеться про перемогу англійського флоту над іспанською «Непереможною Армадою»).

Отже, у ФК відбились характерні особливості англійської музичної практики другої половини XVI – початку XVII ст. Досліджуючи репертуар збірки, можна скласти повне і всебічне уявлення про музичне життя єлизаветинської епохи. ФК дозволяє осягнути значимість і самобутність

тогочасної англійської клавірної музики, а також виділити її національні особливості (с. 15 дис.).

Узагальнюючи європейський досвід дослідження ФК, авторка подає їх класифікацію: танцювальна частина репертуару збірки (Н. С. Бігл, Д. Бедер); клавірна творчість Дж. Фарнебі (Р. Е. Робертс), П. Філіпса (Д. Дж. Сміт), В. Бьорда (О. Нейбор, Д. Мороней); особливості фактури творів ФК (М. Чорна, П. С. Мерсман, Г. Фергюсон); специфіка орнаментики, притаманної англійським композиторам другої половини XVI – початку XVII ст. (А. Хірабаяші, В. Д. Вільун); історія створення збірки ФК (А. Кунео, П. П. Джонс, Д. Дж. Сміт, Е. Коул).

В історичних розвідках клавірного виконавства радянських та українських дослідників (О. Алексєєв, М. Друскін, Н. Голубовська, Н. Кашкадамова) подається лише загальна характеристика творчості англійських вірджиналістів. Необхідність цілісного дослідження ФК як жанрово-стильової антології певної епохи і відсутність подібної роботи у вітчизняному музикознавстві і зумовили актуальність даної дисертації.

Обґрунтовуючи свою концепцію жанрово-стильової парадигми ВК як антології англійської клавірної музики другої половини XVI – початку XVII ст. в історичному контексті культурного життя Англії та сучасної культури, авторка доводить, що з таких позицій проблема дослідження ФК включається у більш широку систему вивчення та внесення унікальних мистецьких явищ минулого у гуманітарний простір сучасної світової культури.

Представлений дисертаційний дискурс має власну логіку та чітку структурованість, а сама робота базується на ґрунтовній джерельній базі, що дозволяє автору вийти на рівень сучасних музикознавчих досліджень в процесі вивчення культурної спадщини минулого.

Зокрема автором досліджено сучасні концепції стилю в музиці та визначено, яким чином вони співвідносяться з уявленнями про музику, сформованими в історичних наративних джерелах. Відзначимо професійну

ерудицію та креативний підхід авторки до критичного аналізу досліджень українських, російських та європейських учених (С. Тишка, Л. Мазеля, М. Михайлова, Є. Назайкінського, Р. Паскаля, О. Соколова та ін.), які з різних позицій доводять, за висновком авторки, що «стиль у музиці – складне багатокомпонентне явище, у формуванні якого, крім власне музично-виразових засобів, велику роль відіграють естетика та художній смак епохи, а також особливі національні традиційні риси» (с. 60 дис.). Виходячи з позицій, що вивчення стилю є «ступеневим процесом», пані Тітаренко, спираючись на концепцію М. Михайлова, виокремлює три основних рівні дослідження музичного стилю: одиничний, особливий та загальний. Так, на одиничному рівні в дисертації розглядається клавірна творчість окремих композиторів В. Бьорда, Д. Булла, Дж. Фарнебі та П. Філіпса, що дозволило виокремити особливості їх індивідуальних стилів у кожному жанрі. На особливому рівні репертуар ФК порівнюється з тогочасною англійською консортною та вокальною музикою, що довело спільність рис англійської музичної традиції. На загальному рівні репертуар ФК розглядався у контексті континентальної клавірної музики відповідного періоду, завдяки чому була виявлена національна специфіка стилю англійської клавірної музики другої половини ХІІ – початку ХІІІ ст. Таким чином в дисертації визначено рівні вивчення стилю та компонентів вірджинальної музики; виявлено, як впливають національні специфічні риси на стиль англійської клавірної музики, встановлено, яку роль у формуванні та виявленні стилю відіграє жанр.

Авторка, спираючись на дослідження відомих учених (А. Бонд, А. Травчинська, інші) доходить до висновку, що «важливе місце у формуванні та вивченні музичного стилю відіграють його взаємозв'язки із жанром; зокрема, як загальний художньо-естетичний контекст епохи впливає на жанрову складову музичної культури» (с. 218 дис.). Подібні закономірності пані Тітаренко спостерігає і в англійській клавірній музиці досліджуваного періоду. У способі жанрової класифікації творів англійської клавірної музики

в дисертації покладена концепція британської дослідниці А. Бонд, яка розподіляє творчість англійських вірджиналістів на шість жанрових груп: фантазії та прелюдії, танці, транскрипції, варіації на народні та популярні мелодії, сольмізаційні п'еси та твори на *cantus firmus*, характеристичні мініатюри (с. 54 дис.). Такий підхіл зберігається авторкою у музикознавчому аналізі Фітцвільямової вірджинальної книги у підрозділах 3.1 «Характеристика репертуару ФК» (с. 118 – 140) і 3.2 «Загальні та індивідуальні композиційні рішення творів ФК» (с.141 – 212). Таким висновком ми підкреслюємо послідовність та логічність структури дисертації, методологічну ґрунтовність позиції авторки в аналізі ФК.

Поряд з високопрофесійним музикознавчим аналізом збірки, який ґрунтовно проведено відповідно до авторської концепції, відзначимо дослідницький джерелознавчий пошук пані Тітаренко щодо відображення зв'язків репертуару ФК з музичним контекстом Лондона другої половини XVI – початку XVII ст., тогочасних музичних тенденцій, ролі ФК у представленні англійської клавірної музики другої половини XVI – початку XVII ст. Для цього авторка вивчає особливості музичного життя елизаветинського Лондона та королівського двору (с.66 – 92 дис.), досліджує історію віднайдення та створення ФК як пам'ятника епохи (с.99 – 109 дис.), а також нотних джерел англійської клавірної музики ХУ – початку ХУІІ століття у порівнянні з клавірним спадком континентальної Європи відповідного періоду (с.110 – 113 дис.) та встановлює, що пов'язує збірку з ренесансно-бароковою добою.

Теоретичні положення дисертації підтвердженні дослідженням на нотному матеріалі ФК системи музично-виразових засобів, властивих англійській клавірній музиці другої половини XVI – початку XVII ст. Так охарактеризовані загальні особливості жанрів з репертуару ФК; визначено, як співвідносились англійський та континентальний клавірний репертуари другої половини XVI – початку XVII ст.; виокремлено типові властивості

кожного жанру, а також характерні риси індивідуальних манер композиторів; встановлено наявність спільних та відмінних рис творів різних жанрів.

Дослідження стилю репертуар ФК у контексті континентальної клавірної музики другої половини XVI – початку XVII ст., співставлення клавірного доробку англійських композиторів цього періоду із клавірною творчістю тогочасних італійських та іспанських авторів розкрило специфічність музики англійських вірджиналістів і дозволило деталізувати уявлення про відмінності між тогочасною англійською та континентальною клавірною музикою. Таким чином, на особливому та загальному рівнях була виявлена також національна специфіка стилю англійської клавірної музики другої половини XVI – початку XVII ст.

Цілісний аналіз ФК, проведений у даній роботі, дозволив виокремити типові риси англійської вірджинальної школи. Серед найважливіших: домінування варіаційних форм та засобів розвитку, використання фігураційної техніки, що виникла внаслідок розвитку практики димінування, превалювання недосконалих консонансів, гнучке місцеположення основної теми у фактурі твору. Зроблений у роботі цілісний аналіз репертуару ФК розширив уявлення про індивідуальні риси композиторських стилів В. Бьюрда, Дж. Фарнебі, Д. Булла та П. Філіпса. Для цього нотний матеріал ФК був розподілений на жанрові групи, кожна з яких розглядалась у творчості названих авторів.

Теоретичне значення дослідження полягає в суттєвому розширенні методологічного та джерелознавчого поля мистецтвознавчих досліджень, введені в український музикознавчий дискурс наративних джерел другої половини ХVI – початку ХVII ст., зокрема видатної пам'ятки англійської музичної культури Вірджинальної книги як жанрово-стильової антології клавірного мистецтва, що вперше в українському музикознавстві стала предметом цілісного аналізу. Одержані результати можуть бути корисними як у музикознавчому, так й у міждисциплінарному гуманітарному просторі теорії та історії культури.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її матеріалів у навчальному процесі мистецьких навчальних закладів у курсах з історії культури, історії музики, історії фортепіанного мистецтва. Бажано автору підготовити видання збірки творів з ВК для використання в класі фортепіано і клавесина.

Інноваційний характер представленого ґрунтовного джерелознавчого дослідження заохочує до активної дискусії, яку є сенс змоделювати у контексті захисту.

1. Так, на наш погляд, потребує додаткової інтерпретації визначення Фітцвільямової вірджинальної книги як «жанрово-стильової антології». При тому відзначимо досконалість проведеного аналізу концепцій поняття «стиль» та проблеми жанрової класифікації англійської клавірної музики другої половини ХІУ – початку ХҮІІ століття, що критично розглядаються авторкою з різних позицій.
2. Відзначаючи дослідницьку та бібліографічну цінність представленого в дисертації списку використаних джерел (200 позицій, з них 100 англійською мовою, включно з нотними джерелами «Musica Britannica. A National Collection of Music and Keyboard», на які постійно спирається авторка), зауважимо, що доцільно було б включити до загальних Додатків окремий інформаціонно-бібліографічний Додаток першоджерел, видань та каталогів Фітцвільямової книги, а також трактатів відповідного періоду з покажчиком місць їх зберігання в бібліотеках і архівах Європи, а також їх наявність у всесвітній електронній базі даних нотного (RISM) та літературного (RILM) музичного репертуару. Наявність таких покажчиків буде сприяти інформаційному пошуку та більш широкому використанню англійської клавірної музики виконавцями та дослідниками.
3. Відзначаючи також наведену в дисертації докладну інформацію щодо першоджерел трактатів (с. 35-38 дис.), зауважимо, що цитування

окремих положень трактатів проводиться пані Тітаренко з дисертацій та публікацій Є. Бурундуковської, Д. Голдобіна, Є. Кофанової, Т. Смірнової, А. Травчинчкої, В. Фролкіна, М. Чорної, інш. Чи ознайомлювалися Ви з будь-якими трактатами зазначеного періоду в оригіналі?

4. Зважаючи на Вашу фахову освіту як клавесиністки, виникає питання, як у Вашому концертному репертуарі відображена англійська клавірна музика, які Ваші уподобання у цій сфері? Сформулюйте виконавські особливості інтерпретації англійської клавірної музики зазначеного періоду.
5. Як відображеній репертуар ВК у творчому доробку української клавесинної виконавської і педагогічної школи? Чому цей аспект не задіяний Вами в дисертації? Це було б слушно для українського виконавського музикознавства.

Проте зрозуміло, що всі вище висловлені зауваження, побажання та питання не впливають на загалом високу оцінку авторського дисертаційного дослідження Любові Тітаренко.

Дисертація та автореферат Тітаренко Любові Сергіївни «Фітцвільямова вірджинальна книга як жанрово-стильова антологія англійської клавірної музики другої половини XVI – початку XVII століття», а також публікації виконані на високому науковому рівні, відповідають вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами), які висуваються до кандидатських дисертацій та відповідають паспорту обраної спеціальності, а її авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво.

Офіційний опонент – доктор мистецтвознавства професор Нціональної академії керівних кадрів культури і мистецтв В.Д. Наульгіна

Люб. зверт

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

Шимчук В.Д.
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ ТА
ДОКУМЕНТОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Данил Семенко В.Т.)

